DOI: <https://doi.org/10.32353/khrife.1.2020.33>

УДК 343.98

О. О. Мешков,

науковий співробітник лабораторії інженерно-технічних, екологічних,
військових досліджень та досліджень відео-, звукозапису

ХНДІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокариуса, м. Харків, Україна,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3046-6018>, e-mail: meshkov@hniise.gov.ua

ДО ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ОБ'ЄКТА І ВИХІДНИХ ДАНИХ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ НЕЩАСНИХ ВИПАДКІВ ЕЛЕКТРОТРАВМУВАННЯ

Проведення судової інженерно-технічної експертизи нещасних випадків, пов'язаних з електротравмуванням, характеризується різноманітністю фактичних обставин настання негативної події, значною номенклатурою електротехнічного обладнання та чималою кількістю норм технічного й експлуатаційного регламентування їх застосування. Окремою характерною ознакою проведення таких досліджень є висока інформативність об'єктів експертизи. На сучасному етапі вчені й експерти практики науково обґрунтували та надали різноманітні авторські визначення одного з базових понять судової експертології — об'єкта експертизи. Проте, практично поза увагою залишається розгляд поняття «вихідні дані», яке експерт використовує під час проведення дослідження.

З метою забезпечення високої якості, повноти та правильності висновків експерта за результатами проведених досліджень нещасних випадків, пов'язаних з електротравмуванням, необхідне чітке визначення змісту та розуміння експертом поняття «вихідні дані», на яких ґрунтується проведення дослідження та які, беззаперечно, мають вирішальне значення для його результатів.

У статті наведено результати дослідження взаємозв'язку та співвідношення понять «об'єкт експертизи» та «вихідні дані», запропоновано авторське визначення поняття «вихідні дані».

Ключові слова: судова інженерно-технічна експертиза, електротехнічна експертиза, експертиза в галузі охорони праці та безпеки життєдіяльності, нещасні випадки, пов'язані з електротравмуванням, об'єкт експертизи, вихідні дані.

Постановка наукової проблеми. Дослідження експертом нещасного випадку, пов'язаного з електротравмуванням, як різновид пізнання є процесом певною мірою усталеним, що базується на використанні науково обґрунтованих способів досягнення поставленої мети, використовує надійні (перевірені практикою) методики, що містять алгоритми розв'язання завдань експертизи. Самий же процес дослідження випадків електротравмування характеризується певною ретроспективністю, коли досліджувану

подію пізнають за відображеною або зафіксованою в матеріалах справи або на матеріалізованих носіях інформацією.

Тему цієї роботи зумовлено специфікою судової експертизи нещасних випадків, пов'язаних з електротравмуванням, що полягає у комплексному характері експертного дослідження та ґрунтується на інтеграційному підході до застосування різних галузей спеціальних знань (охорони праці та безпеки життєдіяльності, електротехніки, судової медицини тощо). Мета будь-якої судової експертизи за фактом нещасного випадку, пов'язаного з електротравмуванням, зокрема комплексної, полягає у проведенні повного, об'єктивного та всебічного дослідження для надання обґрунтованого та правильного висновку з поставлених питань.

На сучасному етапі вітчизняні та зарубіжні вчені й експерти-практики науково обґрунтували та визначили загальне розуміння базових понять судової експертизи — «об'єкт», «предмет», «завдання», «суб'єкт». Проте, у спеціальній літературі практично не приділено належної уваги визначенню такого часто вживаного в експертній практиці поняття, як «вихідні дані» експертизи (експертного дослідження). Для експерта зміст поняття «вихідні дані» набуває особливого значення під час дослідження випадків електротравмування, що пов'язано з надзвичайною інформативністю об'єктів дослідження, їх значною кількістю та різноманітністю.

Висока ефективність дослідження, надання висновку належної якості, повноти та правильності визначення реальних обставин події електротравмування досягається тоді, коли експерт(и), які проводять дослідження, повною мірою розуміють, знають та практично застосовують понятійний інструментарій основних визначень і термінів, чітко оперують і виокремлюють їх у кожному дослідженні.

Зважаючи на зазначене, є доцільним розглянути природу взаємозв'язку та співвідношення категорійних понять «об'єкт експертизи» та «вихідні дані експертизи» саме у контексті комплексної інженерно-технічної експертизи нещасних випадків електротравмування. Базисом дослідження цих питань є порівняльний аналіз визначення об'єкта експертизи та вихідних даних шляхом виокремлення спільного та визначення відмінного.

Це дослідження є результатом міркувань автора, що побудовані на основі власного експертного досвіду й аналізу наукових і нормативних джерел, вивчення експертної практики проведення експертних досліджень нещасних випадків, пов'язаних з електротравмуванням.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Загальні засади судової експертології, серед яких до фундаментальних, беззаперечно, належить визначення об'єкта, предмета та завдань судової експертизи, ґрунтовно досліджено у працях таких науковців, як: Т. В. Авер'янова, Л. Ю. Ароцкер, Р. С. Белкін, А. І. Вінберг, В. Г. Гончаренко, О. М. Зінін, В. К. Лисиченко, Н. П. Майліс, Г. М. Надгорний, Г. В. Прохоров-Лукін, О. Р. Россинська,

М. Я. Сегай, Е. Б. Сімакова-Єфремян, В. Ю. Шепітько, О. Р. Шляхов, М. Г. Щербаковський та інших¹.

Зазначені вчені зробили величезний внесок у розвиток науки судової експертології, розробили й обґрунтували визначення фундаментальних понять об'єкта, предмета, завдань судової експертизи, створили передумови для вдосконалення та сформулювали тенденції подальшого еволюційного руху теорії судової експертизи. Розгляд цих базових понять слід співвідносити з конкретними галузями спеціальних знань, зокрема — комплексом знань, які інтегруються у різних видах експертиз. Загалом, з точки зору такого співвідношення, об'єкт, предмет і завдання експертизи слід розглядати як певну множину закономірностей, що характерна для конкретній галузі знання та має свої характерні ознаки.

Зазначене зумовлює актуальність теоретичного розгляду та визначення взаємозв'язку понять об'єкта експертизи та вихідних даних для її проведення як базової основи комплексного дослідження, до якого, беззаперечно,

¹ Див., наприклад: Аверьянова Т. В. Содержание и характеристика методов судебно-экспертных исследований. Алма-Ата: Каз. НИИСЭ, 1991. 240 с. ; Ароцкер Л. Е. Сущность криминалистической экспертизы//*Криминалист. экспертиза*. Москва: ВШ МООП РСФСР, 1966. Вып. 1. С. 51—54 ; Белкин Р. С., Винберг А. И. Криминалистика. Общетеоретические проблемы. Москва: Юрлит, 1973. 264 с. ; Гончаренко В. Г. Методологічні проблеми вчення про предмет криміналістики//*Актуальні проблеми криміналістики: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 25—26.09.2003)*. Харків: Гриф, 2003. С. 11—13 ; Зинин А. М., Майлис Н. П. Судебная экспертиза: учебник. Москва: Право и закон, 2002. 320 с. ; Лисиченко В. К. Криминалистическое исследование документов. Киев: Вища школа. 1971. 77 с. ; Надгорный Г. М. Предмет судебной экспертной отрасли и предмет судебной экспертизы//*Криминалистика и судебная экспертиза*. 1976. Вып. 13. С. 37—43 ; Прохоров-Лукін Г. В. Судова експертиза: поняття та види об'єктів інтелектуальної власності//*Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2016. № 6. С. 17—24 ; Россинская Е. Р. Судебная экспертология: генезис, предмет, система, функции, тенденции развития//*Criminalistics and Forensic Expertology: science, studies, practice*. Vilnius; Varšuva, 2016. Р. 32—49 ; Сегай М. Я. Судебная экспертология: объект, предмет, природа и система науки//*Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. Харків: Право, 2003. Вып. 3. С. 25—32 ; Сімакова-Єфремян Е. Б. Теоретико-правові та методологічні засади комплексних судово-експертних досліджень: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09. URL: http://nauka.nlu.edu.ua/download/diss/Simakova/d_Simakova.pdf (дата звернення: 12.12.2019) ; Шепітько В. Ю. Тенденції і перспективи розвитку криміналістики (концептуальність підходів і дискусійність поглядів)//*Актуальні проблеми криміналістики: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 25—26.09.2003)*. Харків: Гриф, 2003. С. 7—8 ; Шляхов А. Р. О предмете судебной экспертизы//*Некоторые вопросы теории судебной экспертизы: тез. науч. сообщ. на VII теор. семинаре — криминалистических чтениях (26.06.1975)*. Москва: ВНИИСЭ, 1975 ; Щербаковський М. Г. Предмет судової експертизи//*Форум права*. 2016. № 5. С. 199—203.

належить комплексне дослідження нещасних випадків, пов'язаних з електротравмуванням¹.

Мета статті. Визначення взаємозв'язку та виокремлення співвідношення поняття об'єкта і вихідних даних комплексної судової інженерно-технічної експертизи нещасних випадків, пов'язаних з електротравмуванням.

Викладення основного матеріалу дослідження. Процес розслідування правопорушень у сфері електробезпеки, а особливо якщо наслідками є травмування людини, та судовий розгляд кримінальних проваджень щодо них, окрім процесуальної сторони, визначеної Кримінальним процесуальним кодексом України, має ще один аспект, який за своєю сутністю є визначенням та пізнанням істини, процесом доказування. Сам процес визначення істини у справах щодо нещасних випадків електротравмування будується на основі ретроспективного аналізу даних про подію, що минула. Здобуття повної інформації про таку подію ґрунтується на застосуванні комплексу спеціальних знань (у галузі безпеки життєдіяльності й електротехніки). Особа, яка має спеціальні знання, — експерт — пізнає подію шляхом дослідження об'єктів експертизи, які є джерелом інформації.

У загальному розумінні об'єкт (від лат. *objectus* — предмет): 1) філософська категорія, що позначає будь-яку дійсну чи уявну, матеріалізовану чи ідеальну реальність, яка розглядається як щось зовнішнє у відношенні до людини та її свідомості, і яка стає предметом теоретичної та практичної діяльності суб'єкта; 2) об'єкт у теорії пізнання виступає складовою пізнавального процесу, що характеризується як взаємодія об'єкта й суб'єкта. Виокремлюють окремі різновиди цієї взаємодії: взаємодія об'єкта й суб'єкта як предметних утворень, що впливають одне на одного предметно; взаємодія об'єкта й пізнавальних здатностей суб'єкта, передусім, відчуттів і мислення; відношення об'єкта і засобів (методів) його опанування; відношення об'єкта і знання².

Словник основних термінів судових експертиз дає таке визначення об'єкта експертизи: це матеріалізовані, визначені процесуальним законодавством джерела інформації³.

Загалом під об'єктом судової експертизи розуміються матеріальні (матеріалізовані) джерела інформації (предмети, утворення тощо), що їх досліджує (пізнає) експерт на основі застосування спеціальних знань у межах предмета експертного дослідження певними методами й засобами

¹ Мешков О. О. Поняття та теоретичний базис судової експертизи випадків електротравмування//*Актуальні проблеми експертного забезпечення досудового розслідування: матеріали наук.-практ. семінару* (Дніпро, 24.05.2019). Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2019. С. 109—112.

² Філософський енциклопедичний словник/НАН України, Ін-т філософії імені Г. С. Сковороди/редкол.: В. І. Шинкарук (голова) та ін. Київ: Абрис, 2002. VI. С. 438.

³ Словарь основных терминов судебных экспертиз/отв. ред.: А. И. Винберг, А. Р. Шляхов, А. А. Эйман. Москва: ВНИИСЭ, 1980. С. 53.

з метою розв'язання завдань (питань), поставлених уповноваженою особою (органом) ¹.

Відомий учений О. Р. Шляхов визначав об'єкти експертизи як носії інформації про факти та події, джерела фактичних даних, що здобуті шляхом застосування спеціальних пізнань ².

Своє бачення сутності об'єктів експертного дослідження надав Р. С. Белкін, який сформулював його у такий спосіб: це є матеріальний об'єкт, який містить інформацію, необхідну для розв'язання експертного завдання (речові докази, труп, речова обстановка місця події, зразки для порівняльного аналізу, інші матеріали справи) ³. Проте, згодом він дещо розширив своє визначення, додавши до матеріальних об'єктів також процеси, до яких належать різні явища, події, дії ⁴.

Такого самого визначення об'єкта судової експертизи дотримуються Т. В. Аверьянова ⁵ та Ю. К. Орлов, який вважає, що у пізнавальному значенні об'єктом дослідження експерта може виступати будь-який факт ⁶.

О. М. Зінін та Н. П. Майліс розглядають поняття об'єкта судової експертизи з двох точок зору: науки та практики. Стосовно понять науки судової експертизи, об'єкт — це рід (вид) об'єктів, певний клас, категорія предметів, що характеризуються загальними властивостями. У практичній експертній діяльності — це конкретний предмет або предмети, які надають експертові на дослідження. Найчастіше це речові докази. До них належать: відбитки людей і тварин, предметів, механізмів, агрегатів, частини цих предметів, речовини, матеріали, вироби, документи та поліграфічна продукція тощо. Також об'єктами вважають події, факти, явища й інші нематеріальні об'єкти, необхідність вивчення яких у процесі розслідування потребує спеціальних знань та проведення експертного дослідження. Проте, дослідження таких подій, фактів і явищ та інших нематеріальних об'єктів здійснюється через матеріальні носії інформації про них ⁷.

¹ Основи судової експертизи: навчальний посібник для фахівців, які мають намір отримати або підтвердити кваліфікацію судового експерта/авт.-уклад.: Л. М. Головченко, А. І. Лозовий, Е. Б. Сімакова-Єфремян та ін. Харків: Право, 2016. С. 27.

² Шляхов А. Р. Предмет и система криминалистической экспертизы: сб. науч. тр./Москва: ВНИИСЭ, 1971. Вып. 3. С. 16.

³ Белкин Р. С. Криминалистическая энциклопедия. 2-е изд., доп. Москва: Мегатрон XXI, 2000. С. 139.

⁴ Его же. Курс криминалистики. 3-е изд., доп. Москва: Закон и право, 2001. С. 459.

⁵ Аверьянова Т. В. Судебная экспертиза. Курс общей теории. Москва: Норма, 2009. С. 208.

⁶ Орлов Ю. К. Использование специальных знаний в уголовном судопроизводстве. Судебная экспертиза: общие положения: учеб. пособ. Москва, 2004. Вып. 2. С. 7.

⁷ Зинин А. М., Майлис Н. П. Указ. соч. С. 18.

Заслуговує на окрему увагу визначення об'єкта судової експертизи, запропоноване Е. Б. Сімаковою-Єфремян. Вона вважає, що вважати об'єктами експертного дослідження процеси та явища не зовсім коректно: «безпосередньо саме явище чи процес, пов'язані з подією злочину, судовий експерт не досліджує — вони вже відбулися в минулому. Судовий експерт досліджує матеріальні та матеріалізовані носії інформації (під останніми розуміють носії інформації, відображеної в певних документах тощо, яку досліджує судовий експерт) <...>. Обставини явищ і процесів, які відбувалися під час підготовки, здійснення та приховування злочину й фактичні дані про них, складають поняття предмета судової експертизи»¹.

Ми підтримуємо такий підхід до визначення змісту об'єкта експертного дослідження і вважаємо його прийнятним, оскільки він найбільш повно відповідає сутності комплексного дослідження випадків електротравмування. Нещасний випадок, пов'язаний з електротравмуванням, — це результат негативного впливу на людину небезпечного фактора електричної природи. Ураження електрострумом відбувається практично миттєво, його шкідливу дію на людину зумовлено закономірностями перебігу різних процесів та їх взаємозв'язком — поширенням і проходженням струму крізь різні середовища, умовами його виникнення, наслідками у вигляді появи електричної дуги, дією електродинамічної сили струму тощо. Такий негативний прояв залишає певні ознаки — оплавлення, обвуглення різних поверхонь, характерні електромітки, фізіологічні зміни в організмі, руйнування окремих елементів електроустановки, пошкодження одягу, взуття, інших речей і матеріалів. В окремих випадках ураження струмом людини викликає аварійні режими роботи електроустановки (коротке замикання, обрив лінії), що їх фіксують спрацюванням приладів апаратури захисту або іншими технічними засобами (наприклад, засобами інформаційно-діагностичного комплексу «Регіна»). Саме дослідження об'єктів експертизи, які мають певні відбитки або зафіксували окремі ознаки чи властивості процесів або явищ, дають змогу експертові завдяки розумінню процесу електротравмування на підставі спеціальних знань визначити фактичні дані й обставини події нещасного випадку, що, по суті, є предметом судової експертизи.

Звісно, визначення та дослідження процесів або явищ минулого, які відбувалися під час ураження людини струмом, експерт здійснює на підставі вивчення матеріальних або матеріалізованих носіїв інформації, що певним чином зафіксували або відобразили відповідні ознаки такого перебігу. Однак, виникає питання: а чому не можна досліджувати аналогічні явища та процеси в режимі реального часу під час відтворення обставин події, хіба вони в такому разі не будуть об'єктами експертизи? Зрозуміло, що можна. Проте, з деякими застереженнями.

¹ Сімакова-Єфремян Е. Б. Знач. твір. URL: http://nauka.nlu.edu.ua/download/diss/Simakova/d_Simakova.pdf (дата звернення: 10.04.2020). С. 156—157.

По-перше. Відтворення явищ і процесів, які виникають під час ураження струмом людини, за своєю сутністю є лабораторним (експертним) експериментом, що дає змогу експертові здобути аналогічні або тотожні (схожі, подібні) за своїми сутністю та проявами ознаки в умовах, які реально відбулися раніше.

По-друге. В окремих випадках у лабораторних умовах або на місці події взагалі відтворити (повторити) ті самі явища та процеси неможливо, або вкрай технічно складно. Наприклад, падіння проводу високовольтної лінії електропередач на землю, міжфазне коротке замикання шинопроводів з виникненням електричної дуги.

По-третє. Якщо й можна поставити такий експеримент, то відтворити або повторити всі ті умови, чинники та фактичні обставини, їх комплекс та множину різноманітних варіацій, за яких відбувався перебіг явищ та процесів на момент ураження людини, з технічної точки зору, неможливо. Відтворені (повторені) під час експерименту явища та процеси у певному сенсі є ідеалізованими (спрощеними) моделями тих, які відбулися.

По-четверте. Шляхом проведення експериментів експерт може вивчати супутні явища та процеси, які певною мірою зумовили та сприяли виникненню й розвитку події електротравмування. Наприклад, інструментальними методами можна виявити невідповідність нормативно визначеній величини електричного опору ізоляції струмовідного елементу устаткування, що, зі свого боку, призвело до винесення (появи) небезпечного потенціалу на струмопровідних частинах.

Отже, експерт опосередковано вивчає реальні процеси та явища, які відбулися під час електротравмування, шляхом аналізу та узагальненням здобутих результатів дослідження тотожних (відтворених) або супутніх явищ і процесів та їх поширенням на випадок електротравмування. На підставі таких досліджень з урахуванням інших обставин, чинників та умовностей він остаточно визначає механізм настання події електротравмування, складовою якого є визначений процес або явище, його розвиток, властивості, роль і ступінь впливу на саму подію нещасного випадку та її наслідки.

Отже, щодо явищ та процесів експерт: а) визначає факт їх існування у минулому, їхній вид, перебіг, розвиток; б) досліджує опосередковано, шляхом аналізу зовнішніх проявів, зафіксованих (відображених) на певних носіях інформації, узагальнення та дослідження відтворених (тотожних, аналогічних) процесів або явищ.

Сучасну дефініцію визначення «об'єкта судової експертизи» викладено у ст. 1 Закону України «Про судову експертизу». Відповідно до цього Закону, судова експертиза — це дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об'єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду¹.

¹ Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994 р. № 4038-ХІІ (зі змінами та доповненнями)//*Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1994. № 28. Ст. 232.

Аналогічну норму за змістом викладено і в ст. 69 КПК України, де визначено, що «експертом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями, має право відповідно до Закону України «Про судову експертизу» на проведення експертизи і якій доручено провести дослідження об'єктів, явищ і процесів, що містять відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення, та дати висновок з питань, які виникають під час кримінального провадження і стосуються сфери її знань»¹.

На нашу думку, було б доречним внести певні зміни у законодавчі акти України щодо закріплення загального визначення терміна «об'єкти судової експертизи» — матеріальні (матеріалізовані) джерела інформації (предмети, утворення тощо), що їх досліджує (пізнає) експерт на підставі застосування спеціальних знань, у межах предмета експертного дослідження певними методами й засобами з метою розв'язання завдань (питань), поставлених уповноваженою особою (органом).

Аналіз експертної практики ХНДІСЕ за 2014—2019 роки свідчить, що судові експерти під час здійснення експертних проваджень, зокрема, й за випадками електротравмування, постійно застосовують термін «вихідні дані». Однак, у чинному законодавстві відсутнє відповідне визначення, а в науковій літературі з теоретично-прикладного обґрунтування питань судово-експертної діяльності зазначене положення вичено недостатньо.

Відповідно до п. 2.3 Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, експертові заборонено «самостійно збирати матеріали, які підлягають дослідженню, а також вибирати вихідні дані для проведення експертизи, якщо вони відображені в наданих йому матеріалах неоднозначно»². А що таке «вихідні дані»? Який зміст цього поняття? Спробуємо надати аргументовану відповідь на поставлені запитання.

Дані — відомості, показники, необхідні для ознайомлення з ким-, чим-небудь, для характеристики когось, чогось або для певних висновків, рішень³. Під вихідними даними розуміють початкові показники чого-небудь (від яких найчастіше ведеться певне дослідження)⁴.

¹ Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI (зі змінами та доповненнями)//*Там само*. 2013. № 9—10, 11—12, 13. Ст. 88.

² Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень: затв. наказом Мін'юсту України від 08.10.1998 р. № 53/5 (зі змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98> (дата звернення: 10.04.2020).

³ Словник української мови: в 11 т./АН УРСР. Інститут мовознавства//за ред. І. К. Білодіда. Київ: Наукова думка, 1970—1980. Т. 2. С. 210.

⁴ Там само. Т. 1. С. 527.

Зміст поняття «вихідні дані» на практиці залежить від виду судової експертизи, де його застосовують. У трасологічній експертизі вихідні дані містяться у матеріалах провадження, що їх надає слідчий (суд), мають значення для розв'язання експертного завдання: це інформація про сліди, зразки, інші об'єкти, що їх перевіряють, частини цілого, що підлягає ідентифікації. Ці вихідні дані можуть міститися у постанові, ухвалі про призначення експертизи, протоколах оглядів місця події, висновках експерта за проведеннями раніше експертизами й інших документах, у яких зафіксовано відомості про обставини і час виявлення слідів, способи їх фіксування й вилучення, умови зберігання, слідоутворення, зміни об'єктів, що їх перевіряють, тощо ¹. Вихідні дані в автотехнічній експертизі — це відомості про обставини дорожньо-транспортної пригоди й об'єкти експертного дослідження, які необхідні для визначення механізму ДТП та розв'язання поставлених питань. Вихідні дані слід наводити в постанові (ухвалі) про призначення експертизи в обсязі, необхідному для розв'язання поставлених питань ².

Як бачимо, вихідними даними трасологічної й автотехнічної експертизи є матеріальні об'єкти та відомості, які містяться в них та мають значення для експерта. Тобто, зважаючи на ці визначення, вихідні дані експертизи, по суті, містяться у матеріалах справи (матеріалізованих носіях інформації), що є об'єктами експертного дослідження. На нашу думку, у цьому разі вихідні дані ототожнюються з об'єктами експертного дослідження, що не узгоджується з положеннями п. 2.3 Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, які виокремлюють їх у різні категорії.

Наприклад, для проведення експертизи в галузі охорони праці й безпеки життєдіяльності слідчим надано матеріали кримінального провадження, вивчаючи які, експерт встановив, що в одних документах зазначено про належність постраждалого до штатних працівників підприємства і виконання ним виробничого завдання, а в інших — про виконання цієї ж особою роботи за договором підяду. Експерт звернувся з клопотанням до слідчого з проханням з'ясувати, у яких відносинах з підприємством перебував постраждалий — у трудових чи підрядних. У цьому разі об'єктами експертизи є матеріали справи — протоколи допитів, огляду місця події, інші документи, які експерт досліджує з метою розв'язання експертного завдання. А вихідними даними є інформація про перебування постраждалого в трудових відносинах з підприємством або про виконання певної роботи на умовах договору підяду. Зазначена обставина має суттєве значення для правильного розв'язання експертного завдання — визначення причини

¹ Мазниченко Ю. О., Садченко О. О., Юсупов В. В. Словник термінів: термінологічний словник судово-трасологічної експертизи. Київ: Талком, 2018. С. 17—18.

² Кисельов В. Б. Тлумачний словник основних термінів судової автотехнічної і транспортно-трасологічної експертизи. Київ: КНДІСЕ, 2000. 20 с.

нешасного випадку й повного кола причиново-наслідкових зв'язків дій/бездіяльності посадових осіб з негативними наслідками, що настали.

Автори монографії «Теоретичні основи судової інженерно-технічної експертизи безпеки життєдіяльності» наводять таке визначення вихідних даних: 1) сукупність відомостей щодо обставин надзвичайної ситуації та (або) властивостей об'єктів експертного дослідження, які містяться в постанові (ухвалі) про призначення експертизи і (чи) в наданих експерту матеріалах справи — фактичні вихідні дані; 2) науково-технічні, довідникові дані, що необхідні експерту для надання висновку і які він вибирає самостійно»¹.

Ми не погоджуємося з таким визначенням вихідних даних. Зокрема, друга частина цього визначення суперечить п. 2.3 Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень. Науково-технічні та довідкові дані, які використовує експерт під час проведення дослідження, не можуть бути вихідними даними, оскільки, по-перше, експерт їх обирає самостійно, ініціатор (замовник) експертизи їх не надає; по-друге, для виокремлення даних, які використовуватимуться під час дослідження, необхідне застосування спеціальних знань (потрібно визначити джерело таких даних, необхідність їх використання, їх належність і зв'язок з предметом експертизи); по-третє, це довідкові, науково-технічні дані, які теоретично обґрунтовані та перевірені практикою, є певною аксіомою, константою і не потребують підтвердження (доведення), а тому їх неможна викласти неоднозначно.

Підсумовуючи викладене вище, доходимо висновку, що за своєю сутністю вихідні дані є внутрішнім проявом об'єктів експертизи, його якісною властивістю, інформаційною складовою, які перевіряє експерт на їхню спроможність і використовує для визначення фактичних даних та обставин, що належать до кола предмета експертного дослідження.

Відмітна особливість вихідних даних від досліджуваної події полягає в тому, що експерт не визначає вихідних даних: їх надає слідчий (ініціатор призначення експертизи) без застосування спеціальних знань і вони не потребують доведення експертом. Вихідні дані виокремлюють для проведення експертизи, наприклад, у процесуальному документі про призначення експертизи, або вони можуть міститися в матеріалах справи (матеріальних або матеріалізованих носіях інформації). Слід зауважити, що вихідні дані мають бути допустимими (тобто здобутими або з'ясованими у визначений процесуальним законодавством спосіб) і достовірними (тобто такими, що не суперечать певним об'єктивним науковим знанням). Саме тому судовий експерт, перед тим як розв'язувати питання, має перевірити технічну спроможність вихідних даних.

¹ Кривченко Ю. О., Бордюгов Л. Г., Сабадаш В. В., Беліков А. С., Моїсєєв О. М. Теоретичні основи судової інженерно-технічної експертизи безпеки життєдіяльності: моногр./Донецький НДІСЕ. Донецьк: Східний ВД, 2013. С. 241—242.

Важливим моментом у використанні вихідних даних під час проведення дослідження випадку електротравмування є неодмінний критичний аналіз експертом наданих даних на предмет їх допустимості науковим знанням, наявності суперечностей законам електротехніки, коректності, логічності й можливості існування (перебігу) з технічної точки зору.

Підбиваючи підсумки викладеного, пропонуємо таке визначення поняття вихідних даних експертизи нещасних випадків, пов'язаних з електротравмуванням, — це сукупність відомостей про факти, обставини, сліди, пов'язані з електротравмуванням, властивості й ознаки процесів, явищ та об'єктів, які зафіксовано чи в певний спосіб відображено в наданих експертних матеріалах і матеріалах, які експерт застосовує під час розв'язання питань судової експертизи.

Об'єкти експертизи виступають як джерела інформації для визначення фактичних даних та обставин справи, тобто такої інформації про факти й обставини, що складають предмет судової експертизи¹. Зазначене підтверджує наявний логічний зв'язок між об'єктом і предметом експертизи, оскільки за визначенням предмет комплексних досліджень у судовій експертизі (зокрема, випадків електротравмування) — це фактичні дані (факти) та обставини справи щодо визначення природи, властивостей, станів об'єктів, родової (групової) належності, джерела походження або конкретних об'єктів за їх відбитками, відповідними засобами (методами) у результаті дослідження матеріальних і матеріалізованих носіїв інформації з метою розв'язання діагностичних, ідентифікаційних і ситуаційних завдань судової експертизи². Засобом такого зв'язку є також вихідні дані експертизи.

Звісно, від повноти та якості наданих для дослідження об'єктів експертизи нещасних випадків електротравмування залежатиме повнота, якість та інформативність відображених і в певний спосіб зафіксованих відомостей про саму подію, тобто вихідних даних. Максимально повні, дійсні, точні та реально існуючі вихідні дані під час дослідження нещасних випадків, пов'язаних з електротравмуванням, відіграють практично вирішальну роль у відтворенні механізму настання події та, як наслідок, визначення дійсної причини нещасного випадку. Це, зі свого боку, дає змогу визначити повне коло причиново-наслідкових зв'язків дій/бездіяльності конкретних осіб з негативними наслідками, що настали внаслідок впливу на людину небезпечного фактора електричної природи. Цим досягають головної мету проведеної комплексної експертизи випадків електротравмування — розв'язання експертного завдання та надання вичерпних відповідей на поставлені слідчим (ініціатором проведення експертизи) питання.

¹ Орлов Ю. К. Заключение эксперта и его оценка (по уголовным делам): учеб. пособ. Москва: Юрист, 1995. С. 11—12.

² Сімакова-Сфремян Е. Б. Знач. твір. URL: http://nauka.nlu.edu.ua/download/diss/Simakova/d_Simakova.pdf (дата звернення: 20.05.2020). С. 175.

Висновки. Судовий експерт під час проведення комплексного інженерно-технічного дослідження нещасних випадків, пов'язаних з електротравмуванням, повинен досконало бути обізнаним у галузі фахових знань, а також мати чітке й достатнє розуміння понять об'єкта та вихідних даних експертизи.

Вихідні дані експертизи — це сукупність відомостей про факти, обставини, сліди, пов'язані з електротравмуванням, властивості й ознаки процесів, явищ та об'єктів, які зафіксовано чи в певний спосіб відображено в наданих експертові матеріалах та матеріалах, які експерт застосовує під час розв'язання питань судової експертизи. Саме вихідні дані є засобом логічного зв'язку між об'єктом та предметом експертизи, органічно та нерозривно їх поєднуючи.

Розкриття змісту цих понять, визначення взаємозв'язку та співвідношення між об'єктом, предметом і вихідними даними експертизи має кінцеву мету, яка полягає у створенні такого універсального алгоритму, експертної методики (технології), що дає змогу експертам під час проведення комплексних досліджень випадків електротравмування ефективно застосовувати наукове підґрунтя для якісного, повного та всебічного визначення причини нещасного випадку й повного кола причиново-наслідкових зв'язків між діями/бездіяльністю конкретних осіб та негативними наслідками.

References

- Arotsker, L. E. (1966). Sushchnost kriminalisticheskoy ekspertizy. *Kriminalist. Ekspertiza – Forensic examination*, issue 1 [in Russian].
- Averyanova, T. V. (1991). *Soderzhanie i kharakteristika metodov sudebno-ekspertnykh issledovaniy*. Kaz. NIIE [in Russian].
- Belkin, R. S., Vinberg, A. I. (1973). *Kriminalistika. Obshcheteoreticheskie problem*. Moscow: Yurid. lit. [in Russian].
- Filosofskyi entsyklopedychnyi slovnyk*. NAN Ukrainy, In-t filosofii imeni H. S. Skovorody (2002). V. I. Shynkaruk (Ed) et al. Kyiv: Abrys, VI [in Ukrainian].
- Honcharenko, V. H. (2003). Metodolohichni problemy vchennia pro predmet kryminalistyky. *Aktualni problemy kryminalistyky: materialy mizhnar. nauk.- prakt. konf.* Kharkiv, 25–26 veres. 2003 r. Kharkiv, September 25–26, 2003. Kharkiv: Hryf [in Ukrainian].
- Instruktsiia pro pryznachennia ta provedennia sudovykh ekspertyz ta ekspertnykh doslidzen: zatv. nakazom M-va yustytzii Ukrainy vid 08.10.1998 № 53/5 (u red. nakazu vid 26.12.2012 r. № 1950/5)*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98> [in Ukrainian].
- Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 13.04.2012 r. № 4651-VI*. (2012). URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> [in Ukrainian].
- Kryvchenko, Yu. O., Bordiuhov, L. H., Sabadash, V. V. et al. (2013). *Teoretychni osnovy sudovoi inzhenerno-tekhnichnoi ekspertyzy bezpeky zhyttiedialnosti*. Donetsk: Skhidnyi vydavnychyi dim [in Ukrainian].
- Kyselov, V. B. (2000). *Thumachnyi slovnyk osnovnykh terminiv sudovoi avtotekhnichnoi i transportno-trasolohichnoi ekspertyz*. Kyiv: KNDISE [in Ukrainian].

- Lisichenko, V. K. (1971). *Kriminalisticheskoe issledovanie dokumentov*. Kyiv: Vishha shkola [in Russian].
- Maznychenko, Yu. O., Sadchenko, O. O., Yusupov, V.V. (2018) *Slovnnyk terminiv: terminolohichniy slovnyk sudovo-trasolohichnoi ekspertyzy*. Kyiv: Talkom [in Ukrainian].
- Mieshkov, O. O. (2019). Poniattia ta teoretychnyi bazys sudovoi ekspertyzy vypadkiv elektrotravmuвання. *Aktualni problemy ekspertnoho zabezpechennia dosudovoho rozsliduvannia: materialy nauk.-prakt. Seminaru*, Dnipro, 24 travnia 2019 r. Dnipro, 24, May.: Dniprop. derzh. un-t vnutr. sprav [in Ukrainian].
- Nadgornyyi, G. M. (1976). Predmet sudebnoy ekspertnoy otrasli i predmet sudebnoy ekspertizy. *Kriminalistika i sudebnaya ekspertiza* [in Russian].
- Orlov, Yu. K. (1995). *Zaklyuchenie eksperta i ego otsenka (po ugolovnym delam)*. Moscow: Yurist [in Russian].
- Osnovy sudovoi ekspertyzy: navchalnyi posibnyk dlia fakhivtsiv, yaki maiut namir otry-maty abo pidtverdyty kvalifikatsiiu sudovoho eksperta* (2016). L. M. Holovchenko, A. I. Lozovyi, E. B. Simakova-Yefremian et al Kompozitnyi mir. Gladunovoi O. (Eds). Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
- Pro sudovu ekspertyzu: Zakon Ukrainy vid 25.02.1994 r. № 4038-XII*. (1994) <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12> [in Ukrainian].
- Prokhorov-Lukin, H. V. (2016). Sudova ekspertyza: poniattia ta vydy obektiv intelektualnoi vlasnosti. *Teoriia i praktyka intelektualnoi vlasnosti*. [in Ukrainian].
- Rossinskaya, E. R. (2016). *Sudebnaya ekspertologiya: genesis, predmet, sistema, funktsii, tendentsii razvitiya. Criminalistics and Forensic Expertology: science, studies, practice*. Vilnius; Varšuva [in Russian].
- Sehai, M. Ya. (2003). Sudebnaya ekspertologiya: obekt, predmet, priroda i sistema nauki. *Teoriia ta praktyka sudovoi ekspertyzy i kryminalistyky*, issue 3. [in Russian].
- Shcherbakovskiy, M. G. (2016). Predmet sudovoi ekspertyzy. *Forum prava*, issue 5 [in Ukrainian].
- Shepitko, V. Yu. (2003). Tendentsii i perspektyvy rozvytku kryminalistyky (kontseptualnist pidkhodiv i dyskusiinist pohliadiv). *Aktualni problemy kryminalistyky: materialy mizhnar. nauk.-prakt. konf.* Kharkiv, 25–26 veres. 2003 r. Kharkiv, September 25–26, 2003. Kharkiv: Hryf [in Ukrainian].
- Shliahov, A. R. (1975). O predmete sudebnoy ekspertizy. *Nekotoryye voprosy teorii sudebnoy ekspertizy: tezisy nauch. soobshch. na 7 teor. seminare – kryminalisticheskikh chteniah* 26 iulia 1975 hoda. Moscow, 26, June. Moscow: VNIISE. [in Russian].
- Shlyakhov, A. R. (1971). Predmet i sistema kriminalisticheskoy ekspertizy. *Sbornik nauchnykh trudov. VNIISE – collection of scientific papers*. VNIISE, issue 3. [in Russian].
- Simakova-Yefremian, E. B. (2017). *Teoretyko-pravovi ta metodologichni zasady kompleksnykh sudovo-ekspertnykh doslidzhen*. (Dyser. doktora uryadychnykh nauk za spetsialnistiu 12.00.09), Kharkiv [in Ukrainian].
- Slovar osnovnykh terminov sudebnykh ekspertiz* (1980). Moscow: VNIISE [in Russian].
- Slovnnyk ukrainskoi movy*. I. K. Bilodid (Ed.). (1970–1980). (Vols. 1–11; Vol. 2). Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
- Zinin, A. M., Maylis, N. P. (2002). *Sudebnaya ekspertiza*. Moscow: Pravo i zakon [in Russian].

О. О. Мешков

К ВОПРОСУ ОПРЕДЕЛЕНИЯ ПОНЯТИЙ ОБЪЕКТА И ИСХОДНЫХ ДАННЫХ СУДЕБНОЙ ЭКСПЕРТИЗЫ НЕСЧАСТНЫХ СЛУЧАЕВ ЭЛЕКТРОТРАВМИРОВАНИЯ

Проведение судебной инженерно-технической экспертизы несчастных случаев, связанных с электротравмированием, характеризуется разнообразием фактических обстоятельств наступления негативного события, чрезвычайной номенклатурой электротехнического оборудования и большим количеством норм технической и эксплуатационной регламентации их использования. Отдельной характерной чертой проведения таких исследований является высокая информативность объектов экспертизы.

На современном этапе учёные и эксперты-практики научно обосновали и дали определение одного из базовых понятий судебной экспертологии — объекта экспертизы. Анализ научной литературы и наработок учёных в данной области свидетельствуют о том, что ещё недостаточно внимания уделено изучению понятия «исходные данные», используемые экспертом при проведении комплексной экспертизы несчастных случаев, связанных с электротравмированием.

С целью обеспечения надлежащего качества, полноты и правильности заключения эксперта по результатам проведения исследований несчастных случаев, связанных с электротравмированием, необходимо чёткое определение содержания и понимание экспертом понятия «исходные данные», которые используют для проведения исследования и которые, вне всякого сомнения, имеют решающее значение для результатов этого исследования.

Необходимость детального рассмотрения критериев соотношения понятий объекта и исходных данных, характера их взаимосвязи обусловлена комплексной природой применяемых при этом знаний: в области электротехники, в сфере охраны труда, безопасности жизнедеятельности и других.

В статье приведены результаты исследования взаимосвязи и соотношения понятий объекта экспертизы и исходных данных, предложено авторское определение понятия «исходные данные экспертизы».

Установлено, что от полноты и истинности предоставленных данных об обстоятельствах произошедшего случая, являющихся исходными для эксперта, напрямую зависит полнота и правильность заключения эксперта и юридическая значимость такого заключения для следствия и суда.

Ключевые слова: судебная инженерно-техническая экспертиза, электротехническая экспертиза, несчастные случаи, связанные с электротравмированием, объект экспертизы, исходные данные.

O. Mieshkov

**REGARDING DETERMINATION OF FORENSIC EXAMINATION
OBJECT AND SOURCE DATA CONCEPTS
IN ACCIDENTS INVOLVING ELECTRICAL INJURIES**

Performing forensic engineering examinations of electrical accidents is characterized by a significant variety of factual circumstances of a negative event occurrence, extremely large amount of electrical equipment nomenclature and the number of standards for technical and operational regulations of their use. A separate feature of such researches is the high informative nature of forensic examination objects.

At the present stage, scientists and forensic practitioners have scientifically substantiated and given a definition to examination object – one of the basic concepts of forensic science. Analysis of the scientific literature and the developments of scientists in this field indicates that there is still insufficient attention paid to research of the source data concept used by a forensic expert while performing a comprehensive examination of electrical accidents involving electrical injuries.

In order to ensure the proper quality, completeness and correctness of a forensic report according to the results of researches on accidents involving electrical injuries; it is necessary to clearly define the content and understanding by a forensic expert of the concept of source data used for research and which are without doubt crucial for its results.

The need for a detailed consideration of correlation criteria of object and source data concepts, the nature of their relationship is determined by the integrated nature of applied knowledge in this case: in the fields of electrical engineering, occupational safety, life safety, etc.

The article outlines the results of research on relationship and correlation of the object of examination and source data concepts, the author's definition for the concept of examination source data is suggested.

It has been established that the completeness and validity of a forensic report and its legal significance for investigation and court directly depend on the completeness and accuracy of the provided data on the circumstances of the accident, which serve as source data for a forensic expert.

Keywords: forensic engineering examination, electrical-engineering forensics, accidents involving electrical intrusion, object of examination, source data.

Надійшла до редколегії 09.06.2020

Мешков О. О. До питання визначення об'єкта і вихідних даних судової експертизи нещасних випадків електротравмування//*Теорія та практика судової експертизи і криміналістики: зб. наук. пр./редкол.: О. М. Ключев, В. Ю. Шепітько та ін. Харків: Право, 2020. Вип. 21. С. 463—477. DOI: <https://doi.org/10.32353/khrife.1.2020.33>.*